

ภาค ๔ : สิทธิและเสรีภาพ

อ.อริคม อินทุฤติ
ผู้พิพากษาศาลฎีกา

ชุดที่ 7
1

ภาค ๔ : สิทธิและเสรีภาพ

๑. ความหมายของสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
๒. การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ
๓. การจำกัดสิทธิและเสรีภาพ
๔. หลักความเสมอภาค

2

๑. ความหมายของสิทธิ (Right) และเสรีภาพ (Liberty)

- สิทธิ หมายถึง ประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้ เช่น สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในชีวิตและร่างกาย สิทธิในความเป็นอยู่ส่วนตัว ฯลฯ
- เสรีภาพ หมายถึง ความเป็นอิสระที่จะกระทำการใดหรือไม่กระทำการใด เช่น เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในการติดต่อสื่อสารถึงกัน ฯลฯ

3

ความแตกต่างระหว่างสิทธิกับเสรีภาพ

สิทธิ

สิทธิเป็นอำนาจที่บุคคลมีเพื่อเรียกร้องให้รัฐกระทำการหรือละเว้นกระทำการอันใดอันหนึ่ง

เสรีภาพ

เป็นอำนาจที่บุคคลนั้นมีอยู่เหนือตนเองในการตัดสินใจที่จะกระทำการหรือไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งโดยปราศจากการแทรกแซงหรือครอบงำจากรัฐ

4

ความหมายของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity)

- ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หมายถึง คุณค่าที่มีลักษณะเฉพาะที่ผูกพันอยู่กับความเป็นมนุษย์ ซึ่งบุคคลทุกคนในฐานะที่เป็นมนุษย์จะได้รับคุณค่าดังกล่าว โดยไม่ต้องคำนึงถึงเชื้อชาติ ศาสนา อาจกล่าวได้ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ก็คือ **คุณค่าของความเป็นคน** ที่ย่อมแตกต่างจากความเป็นสัตว์หรือวัตถุสิ่งของต่างๆ และการพิจารณาว่าการกระทำใดเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือไม่ มีหลักง่าย ๆ ว่า **การกระทำนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ควรปฏิบัติต่อกันหรือไม่ ถ้าไม่ใช่ การกระทำนั้นก็ถือว่าการกระทำที่ละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์**

5

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.๒๓๑/๒๕๕๐

คดีนี้ ผู้โดยสารรถไฟเป็นโจทก์ฟ้องร.ฟ.ท.ว่า การที่ร.ฟ.ท.นำแผ่นป้ายโฆษณาสินค้าและบริการปิดที่กระจกหน้าต่างตู้รถโดยสารเพื่อเพิ่มรายได้ให้ร.ฟ.ท. ทำให้บังกิวทัศน์ไม่อาจมองกระจกออกไปเพื่อพักสายตาได้ การเดินทางโดยรถไฟยาวนานหลายชั่วโมงเป็นการทรมานกายและใจอย่างยิ่ง ขอให้ร.ฟ.ท.ลอกแผ่นป้ายโฆษณาออกจากกระจกหน้าต่างของตู้รถโดยสาร

ศาลปกครองสูงสุดวินิจฉัยว่า หน้าต่างรถโดยสารมิได้มีไว้เพียงเพื่อให้แสงสว่างจากภายนอกเข้าไปภายในรถได้เท่านั้น แต่ยังมีไว้เพื่อให้ผู้โดยสารสามารถมองเห็นสรรพสิ่งที่อยู่ภายนอกเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินในระหว่างที่อยู่ในรถ และระแวงระวังอันตรายที่อาจจะมาจากภายนอกอีกด้วย รถโดยสารที่ไม่มีหน้าต่างจึงไม่อาจเรียกได้ว่ารถโดยสาร แต่เป็นรถขนส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ และต้องถือว่าผู้ให้บริการรถโดยสารสาธารณะที่มีหน้าต่างเช่นนี้ปฏิบัติต่อผู้โดยสารเชิงวัตถุ ซึ่งเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้โดยสารพิพากษาให้ร.ฟ.ท.ลอกออกภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันที่ศาลมีคำพิพากษา

6

๒. การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ

๑) มาตรา ๔ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา ๓ วรรคสอง รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์การอิสระ และหน่วยงานของรัฐ ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักนิติธรรม เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและความผาสุกของประชาชนโดยรวม

7

คำพิพากษาศาลฎีกาแผนกคดีอาญาที่ อ.ม.๒๔๓/๒๕๖๐

- เป็นกรณีคณะกรรมการป.ช.ยื่นคำร้องว่า ผู้ถูกกล่าวหาจงใจไม่ยื่นบัญชีแสดงรายการทรัพย์สินฯ กรณีพ้นจากตำแหน่งที่ปรึกษาประธานรัฐสภา ขอให้ห้ามผู้ถูกกล่าวหาดำรงตำแหน่งทางการเมืองหรือตำแหน่งใดในพรรคการเมืองเป็นเวลาห้าปี นับแต่วันพ้นจากตำแหน่ง กับลงโทษทางอาญาตามพ.ร.บ.ว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. ๒๕๔๒
- คดีนี้ คดีในส่วนอาญามีอายุความ ๕ ปี ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๙๕ (๔)
- ผู้ถูกกล่าวหาไม่ยื่นบัญชีในวันที่ ๓ ส.ค. ๒๕๕๕ (ถือว่าเป็นวันกระทำความผิด) คณะกรรมการป.ช.ยื่นคำร้องวันที่ ๑๐ ก.ย. ๒๕๖๐ แต่วันยื่นคำร้องไม่ได้นำตัวผู้คัดค้านมาศาล ผลคืออายุความไม่สะดุดหยุดลง เพราะอายุความจะหยุดลงต่อเมื่อฟ้องและได้ตัวผู้ถูกกล่าวหา มาศาล ตามป.อาญา มาตรา ๙๕ เมื่อถึงวันนัดพิจารณาและพิพากษาคดีคือวันที่ ๒๕ ธ.ค. ๒๕๖๐ เกินกว่า ๕ ปี นับแต่วันกระทำความผิด

8

- ระหว่างการพิจารณาของศาลฎีกาแผนกคดีอาญา พ.ร.บ.ว่าด้วยวิธีพิจารณา คดีอาญา พ.ศ. ๒๕๖๐ มีผลใช้บังคับ กฎหมายฉบับนี้มีมาตรา ๒๕ วรรคหนึ่ง บทบัญญัติว่า การดำเนินคดีอาญาตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนี้ เมื่อได้ยื่นฟ้องต่อศาลแล้วให้อายุความสะดุดหยุดลง
- มีปัญหาว่า จะนำกฎหมายใหม่มาใช้บังคับแก่คดีนี้ได้หรือไม่ หากนำมาใช้บังคับได้ย้อนหลังได้ ต้องถือว่าคดีนี้อายุความสะดุดหยุดลงในวันยื่นคำร้อง (๑๐ ก.ย. ๒๕๖๐) แม้เมื่อถึงวันนัดพิจารณาและพิพากษาคดี (๒๕ ธ.ค. ๒๕๖๐) เกินกว่า ๕ ปี (นับแต่วันที่ ๓ ส.ค. ๒๕๕๕) คดีก็จะไม่ขาดอายุความ แต่หากนำมาใช้บังคับไม่ได้ อายุความก็จะไม่สะดุดหยุดลงในวันยื่นคำร้อง จะมาสะดุดหยุดลงในวันนัดพิจารณาและพิพากษาซึ่งจำเลยมาศาลเป็นครั้งแรก (๒๕ ธ.ค. ๒๕๖๐) คดีย่อมเป็นอันขาดอายุความ

ประเด็นก็คือ บทบัญญัติเรื่องอายุความใช้บังคับย้อนหลังได้หรือไม่

9

ศาลฎีกาแผนกคดีอาญา วินิจฉัยว่า รัฐธรรมนูญ ฉบับปี ๒๕๕๐ มาตรา ๓๙ วรรคหนึ่ง และรัฐธรรมนูญ ฉบับปี ๒๕๖๐ มาตรา ๒๕ วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า บุคคลไม่ต้องรับโทษอาญา เว้นแต่ได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้น บัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่บุคคลนั้นจะหนักกว่าโทษที่บัญญัติไว้ในกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำความผิดมิได้ แม้บทบัญญัติเรื่องอายุความไม่ใช้บทบัญญัติเกี่ยวกับโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำความผิด แต่ก็เป็นบทบัญญัติเกี่ยวกับระยะเวลาที่บุคคลอาจต้องรับโทษอาญา ซึ่งเกี่ยวข้องกับกำหนดโทษ และพ.ร.บ.ว่าด้วยวิธีพิจารณา คดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. ๒๕๖๐ มาตรา ๒๕ วรรคหนึ่ง บทบัญญัติว่า การดำเนินคดีอาญาตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนี้ เมื่อได้ยื่นฟ้องต่อศาลแล้วให้อายุความสะดุดหยุดลง ย่อมทำให้ระยะเวลาที่บุคคลอาจต้องรับโทษอาญาเพิ่มขึ้นหรือหนักกว่าระยะเวลาที่กำหนดไว้ตามป.อาญา มาตรา ๙๕ ซึ่งมีได้บัญญัติเช่นมาตรา ๒๕ วรรคหนึ่งแห่งพระราชบัญญัติดังกล่าว จึงต้องใช้บทบัญญัติเรื่องอายุความตาม

10

ตามป.อาญา มาตรา ๙๕ ซึ่งเป็นกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำความผิด อันเป็นสิทธิในกระบวนการยุติธรรมของบุคคลตามรัฐธรรมนูญที่บัญญัติไว้ในหมวด ๓ ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย ดังนั้น การใช้บทบัญญัติตาม และพ.ร.บ.ว่าด้วยวิธีพิจารณา คดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. ๒๕๖๐ มาตรา ๒๕ วรรคหนึ่ง บังคับแก่คดีนี้ จะเป็นการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานในกระบวนการยุติธรรมที่รัฐธรรมนูญบัญญัติรับรองและคุ้มครองดังกล่าว

หมายเหตุ: คดีนี้ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาวินิจฉัยว่า คดีในส่วนอาญาขาดอายุความ แต่ยังคงพิพากษาห้ามดำรงตำแหน่งทางการเมืองและตำแหน่งใดในพรรคการเมืองเป็นเวลาห้าปี

คำพิพากษาคดีนี้เดิมตามคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 10166/2558 และ 9955/2558 ที่วินิจฉัยว่า พ.ร.บ.ว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต มาตรา 74/1 ที่มีใ้ นับระยะเวลาที่ผู้ถูกกล่าวหาหลบหนีรวมเป็นส่วนหนึ่งของอายุความนั้น ไม่มีผลย้อนหลัง ไปบังคับกับคดีที่ผู้ถูกกล่าวหากระทำผิดก่อนกฎหมายมีผลใช้บังคับ

11

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด อ. 188/2559

- คดีนี้เป็นเรื่องที่ว่า ในปี ๒๕๔๕ ผู้ถูกฟ้องคดี ดำเนินการก่อสร้างชายถนนสาธารณะเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก ผิวจราจรกว้าง ๗ เมตร ต่อมาในปี ๒๕๔๗ ก็ได้ก่อสร้างชายถนนอิฐกรวดมีเขตทางกว้าง ๒๐ เมตร โดยอ้างว่ามีความจำเป็นเพื่อประโยชน์สาธารณะด้านการจราจร ผู้ฟ้องคดีเห็นว่า การขยายถนนเป็นการรุกล้ำที่ดินของผู้ฟ้องคดีในส่วนที่ดินด้านติดทางสาธารณะ จึงนำคดีมาฟ้องขอให้ศาลพิพากษาให้ผู้ถูกฟ้องคดีจ่ายเงินค่าทดแทน
- มีประเด็นว่า ผู้ถูกฟ้องคดีมีอำนาจขยายถนนกระทบต่อสิทธิในทรัพย์สินของผู้ฟ้องคดีที่รัฐธรรมนูญคุ้มครองไว้หรือไม่
- ศาลปกครองสูงสุดวินิจฉัยว่า เมื่อนำผลการรังวัดเพื่อออกโฉนดที่ดิน พ.ศ. 2513 และผลการรังวัดตรวจสอบทางสาธารณะประโยชน์มาเปรียบเทียบกัน พบว่า ระยะของที่ดินแต่ละด้านมีระยะใกล้เคียงกัน จึงเชื่อได้ว่าที่ดินพิพาทบริเวณด้านทิศเหนือที่ผู้ฟ้องคดีได้คัดค้านแนวเขตทางสาธารณะประโยชน์ในการ

12

รัฐวัดตรวจสอบทางสาธารณสุขประโยชน์ตามคำขอของนายอำเภอเป็นที่ดินของผู้ฟ้องคดี เมื่อผู้ถูกฟ้องคดีดำเนินการก่อสร้างชายถนนเข้าไปในพื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นการรุกล้ำที่ดินของผู้ฟ้องคดี อันเป็นการใช้อำนาจขององค์กรของรัฐตามมาตรา 62 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา พ.ศ. 2542 ที่มีผลกระทบต่อสิทธิในทรัพย์สินซึ่งได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ ฉบับ 2540 (มาตรา 41 ของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2550 และมาตรา 37 ของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2560) แม้ผู้ถูกฟ้องคดีอ้างว่าการก่อสร้างชายถนนดังกล่าวจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะในการจราจร แต่เมื่อผู้ถูกฟ้องคดีมิได้ทำการเวนคืนที่ดินของผู้ฟ้องคดีโดยอาศัยอำนาจของกฎหมายตามที่มาตรา 49 วรรคหนึ่ง ของรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2540 กำหนดไว้ และมิได้ตกลงซื้อขายที่ดินพิพาทจากผู้ฟ้องคดี อีกทั้งผู้ฟ้องคดีได้ตกลงยินยอมอุทธรณ์ที่พิพาทให้เป็นที่ดินสาธารณะประโยชน์แต่อย่างใด ผู้ถูกฟ้องคดีจึงไม่อาจดำเนินการก่อสร้างชายถนนรุกล้ำที่ดินของผู้ฟ้องคดีได้ตามอำเภอใจ

การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ

๒) มาตรา ๒๕ วรรคหนึ่ง สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย นอกจากที่บัญญัติคุ้มครองไว้เป็นการเฉพาะในรัฐธรรมนูญแล้ว การใดที่มีได้ห้ามหรือจำกัดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายอื่น บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่จะทำการนั้นได้ และได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ **ตราบเท่าที่ใช้สิทธิหรือเสรีภาพเหล่านั้นไม่กระทบกระเทือนหรือเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน และไม่ละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลอื่น**

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๑๕๘๐/๒๕๕๔

- จำเลยรับบัตรเลือกตั้งแบบแบ่งเขตและบัตรเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่ออย่างละ 1 ใบ จากคณะกรรมการการเลือกตั้ง จากนั้นจำเลยชดเชยบัตรเลือกตั้งสองใบพร้อมกับพูดว่า "ผมขอใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 65" แล้วฉีกบัตรเลือกตั้งทั้งสองใบทันทีในวันดังกล่าว ซึ่งเป็นวันเลือกตั้งทั่วไปตาม พ.ร.ฎ.ยุบสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ.2549
- ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า มาตรา 65 บัญญัติว่า "บุคคลย่อมมีสิทธิต่อต้านโดยสันติวิธีซึ่งการกระทำใดๆ ที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองประเทศโดยวิธีการซึ่งมิได้เป็นไปตามวิถีทางที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญนี้" แต่บทบัญญัติมาตรา 28 วรรคหนึ่ง ซึ่งบัญญัติในหมวดเดียวกันได้บัญญัติไว้ด้วยว่า "บุคคลย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญ หรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน" ดังนั้น การใช้สิทธิต่อต้านโดยสันติวิธีดังกล่าวต้องเป็นการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมายด้วย

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด พ. 11/2558 เรื่องเสรีภาพในการเลือกที่จะอยู่หรือตาย

- คดีนี้เป็นเรื่องที่นายแพทย์และแพทย์หญิง ๓ ท่าน ยื่นฟ้องนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขต่อศาลปกครองสูงสุด ขอให้มีความสั่งเพิกถอนกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการดำเนินการตามหนังสือแสดงเจตนาไม่ประสงค์จะรับบริการสาธารณสุขที่เป็นไปเพียงเพื่อยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิต หรือเพื่อยุติการทรมานจากการเจ็บป่วย พ.ศ. ๒๕๕๒
- ศาลปกครองสูงสุดวินิจฉัยว่า โดยธรรมชาติ สิ่งที่ยืนยันความเป็นมนุษย์คือเสรีภาพอันมีอาจก้าวล่วงได้ แต่เสรีภาพย่อมถูกจำกัดเมื่อล่วงล้ำเสรีภาพของบุคคลอื่นภายใต้การรับรองของบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เสรีภาพจึงเป็นการกระทำโดยอิสระของบุคคลที่มีได้อยู่ภายใต้บังคับของบุคคลอื่น สำหรับสิทธิอันเป็นเครื่องยืนยันถึงเสรีภาพดังกล่าวของบุคคล ทำให้มีสภาพบังคับต่อบุคคลภายนอก ฉะนั้น สิทธิและเสรีภาพจึงเป็นสิ่งเดียวกันที่มีอาจแยกออกจากกันได้

ส่วนที่บุคคลใด เลือกที่จะมีชีวิตอยู่หรือเลือกที่จะไม่มีชีวิตนั้น ย่อมเห็นได้ชัดว่าเป็นเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย แต่การที่บุคคลแสดงเจตนาในการไม่ประสงค์จะรับบริการสาธารณสุขหรือการรักษาจากแพทย์ที่เป็นไปเพียงเพื่อยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิตตน หรือเพื่อยุติการทรมานจากการเจ็บป่วย ซึ่งมีผลทำให้ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมหรือแพทย์ต้องเคารพการตัดสินใจดังกล่าวนั้น ย่อมเรียกว่า "สิทธิของบุคคล" ซึ่งสิทธิดังกล่าว มีใช้สิทธิที่จะเลือกไม่มีชีวิตอยู่ หากแต่เป็นสิทธิในการเลือกที่จะปฏิเสธการรักษาพยาบาลเพื่อที่จะได้ตายโดยธรรมชาติโดยกฎกระทรวงที่พิพาทได้กำหนดค่านิยมข้อความว่า

"บริการสาธารณสุขที่เป็นไปเพียงเพื่อยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิตหรือเพื่อยุติการทรมานจากการเจ็บป่วย" หมายความว่า วิธีการที่ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมนำมาใช้กับผู้ที่หนังสือแสดงเจตนาเพื่อประสงค์จะยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิตออกไป โดยไม่ทำให้ผู้ที่หนังสือแสดงเจตนาพ้นจากความตายหรือยุติการทรมานจากการเจ็บป่วย ทั้งนี้ ผู้ทำหนังสือแสดงเจตนา ยังคงได้รับการดูแลรักษาแบบประคับประคอง

"วาระสุดท้ายของชีวิต" หมายความว่า ภาวะของผู้ทำหนังสือแสดงเจตนาอันเกิดจากการบาดเจ็บหรือโรคที่ไม่อาจรักษาให้หายได้และผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมผู้รับผิดชอบการรักษาได้วินิจฉัยจากการพยากรณ์โรคตามมาตรฐานทางการแพทย์ว่า ภาวะนั้นนำไปสู่การตายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในระยะเวลาอันใกล้จะถึง และให้หมายความรวมถึงภาวะที่สูญเสียหน้าที่อย่างถาวรของเปลือกสมองใหญ่ที่ทำให้ขาดความสามารถในการรับรู้และติดต่อสื่อสารอย่างถาวร โดยปราศจากพฤติกรรมตอบสนองใดๆ ที่แสดงถึงการรับรู้ได้ จะมีเพียงปฏิกิริยาสนองตอบอัตโนมัติเท่านั้น และคำว่า

"การทรมานจากการเจ็บป่วย" หมายความว่า ความทุกข์ทรมานทางกายหรือทางจิตใจของผู้ทำหนังสือแสดงเจตนาอันเกิดจากการบาดเจ็บหรือจากโรคที่ไม่อาจรักษาให้หายได้

จากบทนิยามพิจารณาได้ว่า การที่บุคคลทำหนังสือแสดงเจตนาไว้ล่วงหน้าว่าไม่ประสงค์จะรับบริการสาธารณสุขที่เป็นไปเพียงเพื่อยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิตตนหรือเพื่อยุติการทรมานจากการเจ็บป่วย **เป็นการกระทำที่ไม่ขัด**

ต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน เนื่องจากการทำหนังสือดังกล่าวเป็นการแสดงสิทธิในชีวิตและร่างกายตามมาตรา 32 ของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 โดยเป็นการยื่นความประสงค์ไว้ล่วงหน้าเพื่อประกาศให้สาธารณชนทราบความประสงค์ของตนว่าจะใช้สิทธิเช่นใด ประกอบกับกฎกระทรวงดังกล่าวได้กำหนดองค์ประกอบของการแสดงสิทธิไว้ กล่าวคือ

๑. หากมีผู้ทำหนังสือแสดงเจตนาไม่ประสงค์จะรับบริการสาธารณสุขที่เป็นไปเพียงเพื่อยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิตหรือเพื่อยุติการทรมานจากการเจ็บป่วย **หนังสือแสดงเจตนาต้องครบถ้วนบริบูรณ์**

๒. ผู้ประกอบวิชาชีพสาธารณสุขที่มีอำนาจหน้าที่ในการ**ทำให้ผู้ทำหนังสือแสดงเจตนาถึงแก่ความตายโดยวิธีการใด ๆ ไม่**

19

๓. ผู้ทำหนังสือแสดงเจตนา ยังคง**ได้รับการดูแลแบบประคับประคอง**
๔. ผู้ทำหนังสือแสดงเจตนา ดังกล่าวจะต้อง**มีภาวะตามที่กฎกระทรวงพิพากษาหนดไว้**

๕. ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมที่รับผิดชอบการรักษา มีอำนาจหน้าที่ในการวินิจฉัย**พยากรณ์โรค**ตามมาตรฐานทางการแพทย์ และ

๖. หากผู้ทำหนังสือแสดงเจตนา ดังกล่าวต้องการตายอย่าง**ธรรมชาติ**ตามองค์ประกอบดังกล่าว **จึงหาให้การปล่อยให้ผู้ป่วยเสียชีวิตลงโดยงดเว้นไม่ให้การรักษา** ที่จะทำให้แพทย์ผู้รักษามีความผิด และมีใช้เป็นการทอดทิ้งผู้ซึ่งพึ่งตนเองไม่ได้ เนื่องจากแพทย์ยังคงมีหน้าที่ดูแลรักษาผู้ป่วยแบบประคับประคอง อีกทั้งกฎกระทรวงฉบับนี้มีเนื้อหาสาระเกินกว่าพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นแต่เพียงการอธิบายความเพิ่มเติม กรณีจึงเป็นกฎที่ขัดต่อกฎหมายศาลปกครองสูงสุดพิพากษายกฟ้อง

20

การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ

๓) **มาตรา ๒๕ วรรคสอง** “ สิทธิหรือเสรีภาพใดที่รัฐธรรมนูญให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ หรือให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ **แม้ยังไม่มีการตรากฎหมายนั้นขึ้นใช้บังคับ บุคคลหรือชุมชนย่อมสามารถใช้สิทธิหรือเสรีภาพนั้นได้ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ**”

หมายเหตุ: คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ ๒๕/๒๕๔๗ ที่วินิจฉัยว่า ตราบใดที่ยังไม่มีกฎหมายออกมารองรับสิทธิของบุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นตามรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๕๐ มาตรา ๔๖ บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมจะกล่าวอ้างว่า พ.ร.บ.สุราในส่วนของที่เกี่ยวกับแบ่งข้าวหมักไว้จัดต่อรัฐธรรมนูญไม่ได้นั้น **ใช้เป็นบรรทัดฐานไม่ได้แล้ว**

21

คำวินิจฉัยรัฐธรรมนูญที่ ๓/๒๕๕๒

ประเด็นที่ศาลรัฐธรรมนูญต้องพิจารณาวินิจฉัยมีว่า พ.ร.บ.ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ **มาตรา ๔๖ วรรคหนึ่ง** ชัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ฉบับปี ๒๕๕๐ มาตรา ๖๗ วรรคสอง หรือไม่ พิจารณาแล้วบทบัญญัติมาตรา ๔๖ วรรคหนึ่ง แห่งพ.ร.บ.ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นมาตรการทางกฎหมายประการหนึ่งที่ใช้บังคับกับส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชนที่มีกระทำความผิดหรือกิจการที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หากรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้**ประกาศให้โครงการหรือกิจการใดต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว** ส่วนที่ต้องดำเนินการให้เป็นไปตามประกาศเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกฎหมาย และเป็นบทบัญญัติที่คุ้มครองประโยชน์ของรัฐและชุมชนในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับ

22

รัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๕๐ มาตรา ๖๗ วรรคสอง แล้ว ดังนั้น พ.ร.บ.ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๔๖ วรรคหนึ่ง จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๖๗ วรรคสอง แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๕๕๐ มีเจตนารมณ์ให้สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้รับรองไว้ **มีสภาพบังคับได้ทันทีที่รัฐธรรมนูญประกาศให้มีผลใช้บังคับ โดยไม่ต้องรอให้มีการบัญญัติกฎหมายอนุวัติการมาใช้บังคับก่อน** ดังนั้น ในกรณีที่มีการดำเนินโครงการหรือกิจการที่ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์กิติ หรือเป็นโครงการหรือกิจการที่ไม่ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมตามมาตรา ๔๖ วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวก็หากปรากฏว่ากระทำความผิดโครงการหรือกิจการอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพของบุคคลหรือชุมชน บุคคลหรือชุมชนย่อมมีสิทธิฟ้องต่อศาลปกครองได้ ตามรัฐธรรมนูญ

23

มาตรา ๖๗ วรรคสาม เพื่อขอให้ศาลมีคำพิพากษาคำสั่งให้ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชนที่ดำเนินโครงการหรือกิจการนั้น จัดให้มีการศึกษาและประเมิน คุณภาพสิ่งแวดล้อม และสุขภาพของประชาชน การจัดทำมีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน หรือการให้องค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และสถาบัน อุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม หรือทรัพยากรธรรมชาติ หรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นก่อนดำเนินโครงการหรือกิจการได้ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา ๖๗ วรรคสอง ศาลรัฐธรรมนูญจึงวินิจฉัยว่า พ.ร.บ.ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๔๖ วรรคหนึ่ง ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ฉบับปี ๒๕๕๐ มาตรา ๖๗ วรรคสอง

24

๔) มาตรา ๒๕ วรรคสาม บุคคลซึ่งถูกละเมิดสิทธิหรือเสรีภาพที่ได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญ สามารถทบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเพื่อใช้สิทธิทางศาลหรือยกขึ้นเป็นข้อต่อสู้คดีในศาลได้

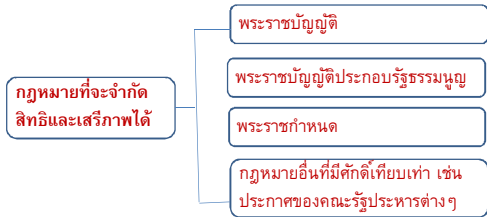
หลักการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพโดยองค์กรตุลาการ

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๖๙๐๑/๒๕๕๙

ขณะที่โจทก์ยื่นแบบแสดงรายการภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาประจำปีภาษี 2554 ได้มีคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 48/2545 วินิจฉัยว่า ประมวลรัษฎากร มาตรา 57 ตรี และมาตรา 57 เบญจ ไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 29 มาตรา 30 และมาตรา 80 ดังนั้น ประมวลรัษฎากร มาตรา 57 ตรี และมาตรา 57 เบญจ จึงยังมีผลใช้บังคับอยู่ในขณะที่โจทก์ยื่นแบบแสดงรายการภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา (ภ.ง.ด.91) เพื่อขอคืนภาษีเงินได้ที่ถูกหัก ณ ที่จ่าย ด้วยเหตุนี้ การพิจารณาของจำเลยที่ 1 ว่าจะคืนภาษีให้แก่โจทก์ตามที่โจทก์ได้ยื่นแบบแสดงรายการภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาประจำปี 2554 ในวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2555 หรือไม่ จึงต้องพิจารณาจากบทบัญญัติดังกล่าวที่ยังมีผลใช้บังคับอยู่ในขณะนั้น แม้อต่อมาศาลรัฐธรรมนูญจะมีคำวินิจฉัยที่ 17/2555 ลงวันที่ 4 กรกฎาคม 2555 วินิจฉัยว่า มาตรา 57 ตรี และมาตรา 57 เบญจ ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 30

แต่คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญหาได้วินิจฉัยให้บทบัญญัติดังกล่าวตกเป็นโมฆะหรือเสียเปล่ามาตั้งแต่ต้นไม่ ซึ่งจะมีผลเป็นการลบล้าง ปรัชญากร มาตรา 57 ตรี และมาตรา 57 เบญจ ไม่ให้มีผลใช้บังคับตั้งแต่มีบทบัญญัตินั้นไม่ เมื่อคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ 17/2555 เป็นกรณีศาลมีคำวินิจฉัยคำร้องที่ไม่มีผู้ถูกร้อง ซึ่งตามข้อกำหนดศาลรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาและการทำคำวินิจฉัย พ.ศ.2550 ข้อ 55 วรรคสี่ ที่กำหนดว่า ในกรณีที่ศาลมีคำวินิจฉัยคำร้องที่ไม่มีผู้ถูกร้อง ให้ศาลแจ้งคำวินิจฉัยของศาลแก่ผู้ร้องและให้ถือว่าวันที่ศาลลงมติซึ่งเป็นวันที่ปรากฏในคำวินิจฉัยเป็นวันอ่าน ดังนั้น คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญจึงมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัยคือวันที่ 4 กรกฎาคม 2555 ไม่มีผลใช้บังคับในขณะที่โจทก์ยื่นคำร้องขอคืนภาษี

๓.การจำกัดสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ : ต้องมีกฎหมาย

การตรากฎหมายในรูปของ “กฎ” มาจำกัดสิทธิและเสรีภาพกระทำไม่ได้ (คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ ๑๕/๒๕๔๑ - กรณีระเบียบของคณะกรรมการการเลือกตั้งที่ตัดสิทธิผู้ไม่ได้ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง)

การจำกัดสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ : ต้องมีกฎหมาย

- หลักเกณฑ์การตรากฎหมายที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล (มาตรา ๒๖ วรรคหนึ่ง)
  - ต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้
  - หากรัฐธรรมนูญไม่ได้บัญญัติเงื่อนไขไว้ กฎหมายดังกล่าวต้อง
    - ไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม
    - ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ
    - จะละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ได้
    - ต้องระบุเหตุผลความจำเป็นในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพไว้ด้วย
    - ต้องมีผลบังคับเป็นการทั่วไป ไม่มุ่งหมายให้ใช้บังคับแก่กรณีใดกรณีหนึ่งโดยเฉพาะ

การจำกัดสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ : ต้องมีกฎหมาย

- กรณีต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้
  - เช่น รัฐธรรมนูญ มาตรา ๔๐ วรรคสอง บัญญัติว่า การจำกัดเสรีภาพตามวรรคหนึ่ง (เสรีภาพในการประกอบอาชีพ) จะกระทำมิได้ เว้นแต่อาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราขึ้นเพื่อรักษาความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศ การแข่งขันอย่างเป็นธรรม การป้องกันหรือจัดการกีดกันหรือการผูกขาด การคุ้มครองผู้บริโภค การจัดระเบียบการประกอบอาชีพเพียงเท่าที่จำเป็น หรือเพื่อประโยชน์สาธารณะอื่น
  - การตรากฎหมายจำกัดเสรีภาพในการประกอบอาชีพ จึงต้องเป็นการตราเพื่อประโยชน์ดังที่มาตรา ๔๐ วรรคสองเท่านั้น

คำวินิจฉัยที่ ๒/๒๕๕๒ พ.ร.บ.พยานความ มาตรา ๓๕ (๖) (กำหนดคุณสมบัติของผู้จดทะเบียนและรับใบอนุญาตเป็นพยานความว่า ต้องเป็นผู้ซึ่งเคยต้องคำพิพากษาจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุด ในคดีที่คณะกรรมการสภาพพยานความเห็นว่าน่าจะมีความเสี่ยงเสียเกียรติศักดิ์แห่งวิชาชีพ) แม้จะเป็นบทบัญญัติให้คณะกรรมการสภาพพยานความมีอำนาจใช้ดุลพินิจพิจารณาว่าคดีเรื่องใดจะนำมาซึ่งความเสี่ยงเสียเกียรติศักดิ์แห่งวิชาชีพพยานความ อันเป็นการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลในการประกอบอาชีพพยานความ แต่ก็เพื่อคุ้มครองประโยชน์ของประชาชนและความสงบเรียบร้อยในกระบวนการยุติธรรมอันเป็นประโยชน์ของมหาชน ต้องมีความสำคัญว่าการให้ความคุ้มครองประโยชน์ของผู้ประกอบวิชาชีพพยานความซึ่งเป็นประโยชน์เฉพาะกลุ่ม จึงเป็นบทบัญญัติที่จำกัดสิทธิและเสรีภาพที่จำเป็นและมิได้กระทบกระเทือนสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพ ประกอบกับคณะกรรมการสภาพพยานความมีอาจใช้อำนาจนั้นได้โดยเด็ดขาด หากแต่ยังอยู่ภายใต้การตรวจสอบของสภานายกพิเศษและองค์กรศาลได้อีก มาตรา ๓๕ (๖) นี้จึงไม่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา ๒๙ วรรคหนึ่ง

31

๔.หลักความเสมอภาค

- หลักความเสมอภาคก็คือ จะต้องปฏิบัติต่อสิ่งที่มีสาระสำคัญเหมือนกันอย่างเท่าเทียมกัน และจะต้องปฏิบัติต่อสิ่งที่มีสาระสำคัญต่างกันไปตามลักษณะของเรื่องนั้น

32

หลักความเสมอภาค

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ ๕/๒๕๕๖ การกัวยืมเงินระหว่างบุคคลทั่วไปอยู่ภายใต้หลักเกณฑ์ห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินกว่าอัตราร้อยละ ๑๕ ต่อปี แต่การกัวยืมเงินที่บุคคลกู้จากสถาบันการเงินมีกฎเกณฑ์ที่คิดได้เกินกว่าร้อยละ ๑๕ ต่อปี ไม่ขัดต่อหลักความเสมอภาค เพราะข้อเท็จจริงต่างกัน ย่อมปฏิบัติด้วยหลักเกณฑ์ที่แตกต่างกันได้

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ ๓๔-๓๕/๒๕๕๓ เงินเดือนของลูกจ้างเอกชน กฎหมายให้บังคับคดีได้ตามจำนวนที่ศาลเห็นสมควร แต่ถ้าเป็นเงินเดือนของข้าราชการ กฎหมายไม่ให้บังคับคดีเอาจากเงินเดือนของข้าราชการเลย ไม่ขัดต่อหลักความเสมอภาค เพราะข้อเท็จจริงต่างกัน ย่อมปฏิบัติด้วยกฎเกณฑ์ที่แตกต่างกันได้

33

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ ๒๑/๒๕๕๖ พระราชบัญญัติชื้อบุคคล พ.ศ. 2505 มาตรา 12 มีลักษณะเป็นบทบังคับให้หญิงมีสามีต้องใช้ชื้อสกุลของสามีเท่านั้น อันเป็นการลิดรอนสิทธิในการใช้ชื้อสกุลของหญิงมีสามี ทำให้ชายและหญิงมีสิทธิไม่เท่าเทียมกัน เกิดความไม่เสมอภาคกันทางกฎหมายด้วยเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องเพศและสถานะของบุคคล เนื่องจากสิทธิการใช้ชื้อสกุลนั้นเป็นสิทธิของบุคคลที่จะแสดงเผ่าพันธุ์ เทือกเถาเหล่ากอของตน และเป็นสิทธิที่ทุกคนมีอยู่อย่างเท่าเทียมกัน โดยมีได้มีการแบ่งแยกว่าเป็นสิทธิของชายหรือของหญิง อีกทั้งเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม เนื่องจากบทบังคับให้หญิงมีสามีใช้ชื้อสกุลของสามีเพียงฝ่ายเดียวโดยใช้สถานการณสมรส จึงวินิจฉัยว่าพระราชบัญญัติชื้อบุคคล พ.ศ. 2505 มาตรา 12 ไม่ชอบด้วยรัฐธรรมนูญ (ฉบับปี ๒๕๕๐) เพราะขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ มาตรา 30

34

คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ ๑๒/๒๕๕๖ พ.ร.บ.ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ.๒๕๕๓ มาตรา ๒๖ วรรคหนึ่ง ที่มีบัญญัติลักษณะต้องห้ามของผู้สมัครสอบผู้ช่วยผู้พิพากษาว่าต้องไม่เป็นผู้ที่ (๑) มีกายหรือจิตใจไม่เหมาะสมที่จะเป็นข้าราชการตุลาการ หรือเป็นโรคที่ระบุไว้ในระเบียบของ ก.ต.นั้น เป็นการตัดสิทธิคนพิการตั้งแต่ต้น โดยไม่เปิดโอกาสให้คนพิการสามารถสอบคัดเลือกได้อย่างเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไป และไม่มีโอกาสแสดงความสามารถอย่างแท้จริงที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งงานนั้นเสียก่อน ทั้งการกีดกันตามอำนาจหน้าที่ของผู้พิพากษาศาลยุติธรรม คือ การพิจารณารรคดีให้เป็นไปโดยยุติธรรมตามรัฐธรรมนูญและกฎหมาย และต้องนั่งพิจารณาโดยครบองค์คณะ ความพิการจึงมิได้เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ที่จะเป็นข้าราชการตุลาการ ที่จะมีส่วนต่อการให้ความเป็นธรรมแก่คู่ความหรือผู้เกี่ยวข้อง ดังนั้น การที่พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม พ.ศ.๒๕๕๓

35

มาตรา ๒๖ วรรคหนึ่ง (๑) ในส่วนที่บัญญัติให้ผู้สมัครสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุเป็นข้าราชการตุลาการต้องมีคุณสมบัติและไม่ลักษณะต้องห้ามว่า “มีกายหรือจิตใจไม่เหมาะสมที่จะเป็นข้าราชการตุลาการ” จึงขัดต่อสิทธิของคนพิการในการเข้าทำงานบนพื้นฐานที่เท่าเทียมกับบุคคลทั่วไปตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิคนพิการของสหประชาชาติ และเป็นการเลือกปฏิบัติต่อบุคคลโดยไม่เป็นธรรมเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องความพิการตามรัฐธรรมนูญ (ฉบับปี ๒๕๕๐)มาตรา ๓๐ วรรคสาม.

36